

Ybl a Google-ön. A szillabikus / és a magyar magánhangzó-harmónia esete

Az elmúlt évtizedekben növekvő figyelem övezi a kölcsönszavak fonológiáját. Az idegen szavak adaptációjának leírásával közvetlenül ragadhatók meg a fonológiai folyamatok, ez pedig segíthet megérteni az egész hangtani rendszer működését (Kenstowicz, 2003).

A magyar nyelv (igen szűkös) kölcsönzésfonológiai szakirodalma (pl. (Kertész, 2005)) eddig nem vizsgálta a szillabikus mássalhangzókat tartalmazó szavak adaptációját. (Egyedül a kutatásunk szempontjából egyébként is releváns (Jurgec & Bjorkman, 2018) hoz egy (vitatható) glosszát a *Google* szóról a magyarban.) Előadásunk ezt a kérdéskört tárgyalja.

A magyar fonotaktika csak nagyon korlátozottan engedélyezi a szóvégi *Cl*-szekvenciákat (a Szonoritási sorbarendezés elve (Clements, 1990) kizárja a legtöbb lehetséges kombinációt, és azonos szonoritású kapcsolatokra is csak néhány példát találunk, ld. (Törkenczy, 1994). A szókincs részét képezi kb. 100, javarészt német eredetű szó (pl. *Schamel* > *sámli*, *Kipfel* > *kifli*), melyeken megfigyelhetjük, hogy a szóvégi szillabikus *l*-t tartalmazó szavak egy szóvégi *i* szegmentum betoldásával adaptálódtak a magyarba.

Ez a **javítóstratégia** a mai magyarban már csak részben produktív. Egy kísérlet során azt vizsgáltuk, milyen stratégiákat alkalmaznak a beszélők, ha az *i*-betoldás elérhetetlen. A hat vizsgált célszó három csoportból állt össze: két német eredetű családnév, melyek lexikai rétege eleve védett a bonyolultabb fonológiai átalakításoktól (*Ybl*, *Strobl*), három márkanév, melyek elviselnek bizonyos szintű fonológiai átalakítást (*Lidl* (/lidl~/lidli/), *Google* (/gúgl~/gugli/), *Doodle* (/dúdl~/dudli/)), illetve egy köznév, melynek kiejtése szintén variálódik a mai köznyelvben (*puzzle* (/pazl~/pazli/)).

Hipotéziseink a következők voltak:

- A beszélők minden esetben két szótaggal ejtik a vizsgált szótöveket.
- A második szótagok szótagmagja variálódik: előfordul szillabikus *l* és a két szóvégi mássalhangzó közé betoldott redukált magánhangzó is.
- A célszavak második szótagja hatással van a magánhangzó-harmóniára. Háromalakú toldalékok esetén az elülső kerekített alternáns jelenik meg (pl. az allativusi toldalék *-höz* alternánsa). Hátsó magánhangzót tartalmazó tövek után előfordul hátsó magánhangzó is, vagyis a második szótag részben átlátszó (Törkenczy, 2011).

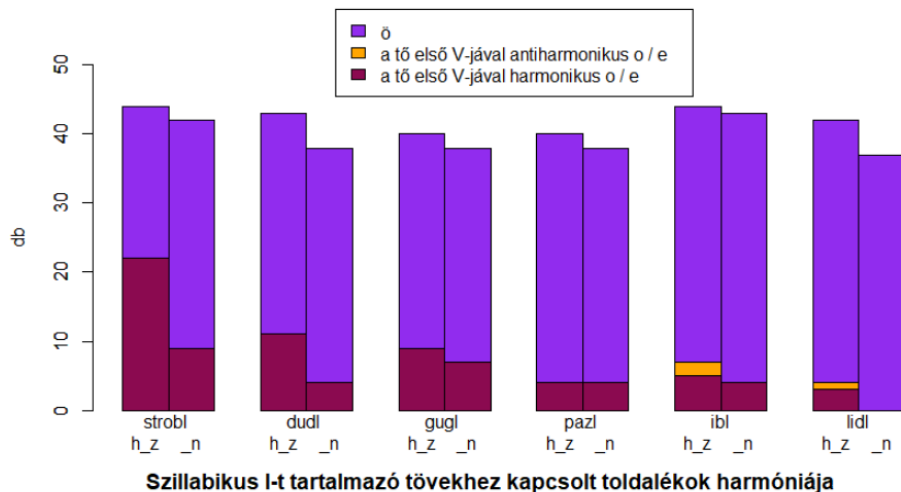
Kísérletünkben 23 beszélőtől gyűjtöttünk adatokat, életkoruk 20 és 57 év között volt (átlag 29,5 év, szórás 13,1). A szavak nominativusi, superessivusi és allativusi alakjait kikényszerítő szintaktikai környezetben kértük a vizsgált szavak kimondását. Az alany egy képernyőn látta a célszót, majd mögötte egy mondatot a releváns részlet kihagyásával, feladata a kiegészített mondat felolvasása volt (pl. *puzzle*: *Van még értelme este kilenckor hozzáfogni egy ____?*) A hat célszó mindegyikét hatszor mondtuk ki: ragozatlanul, a *-höz* és az *-On* toldalékokkal ellátva egyfelől kijelentő mondatban, másfelől eldöntendő kérdés végén is. Az így kapott 36 célmondatot és 72 fillert randomizálva vetítettük ki. A kísérletet követően egy hét kérdésből álló kérdőívet is fölvtünk (életkor, nem, születési hely, lakhely, huzamosabb lakhely a múltban, alsó tagozatba járás helyszíne, idegennyelv-ismeret).

Elemeztük a célszóhoz kapcsolt toldalék magánhangzó-minőségét és a megvalósult szótagok számát. A betoldott magánhangzók formánsszerkezetének és az *l* időtartamának elemzése folyamatban van a Praat (Boersma & Weenink, 2021) segítségével.

Az első hipotézis, mely szerint a beszélők két szótaggal ejtik a célszavakat, nem igazolódott be kivétel nélkül. Néhány beszélő következetesen egy szótaggal ejtette a szavakat. A szavak szótagszámát az eldöntendő kérdések dallamcsúcsa alapján döntöttük el (^...ftrò: bl.hòz? / ^...ftrò: bl.hòz?).

A második hipotézissel kapcsolatban pontos adatok még nem állnak rendelkezésre. Az első vizsgálatok igazolják, hogy előfordulnak a betoldott magánhangzós és a szillabikus mássalhangzós alakok is. Az elemzés végeztével vizsgálni fogjuk azt is, hogy a betoldás megléte és hosszúsága mennyiben befolyásolja a harmonikus toldalék megválasztását.

A magánhangzó-harmónia mintázatát az alábbi ábrán szemléltetjük:

Az idegen szavak adaptációjának és a magánhangzó-harmónia elveinek együttes hatását figyelhetjük meg. Sem a betoldott redukált magánhangzók, sem a szillabikus *l* nem részei a magyar hangkészletnek, a vizsgált toldalékok viszont kötelezően harmonizálnak, a beszélőknek így új helyzetre kell alkalmazniuk a harmóniát. Az elülső magánhangzót tartalmazó szavak többnyire a kerekített alternánsokat vették fel (*Yblhöz*, *Lidlön*). A hátulsók mind elülső, mind hátsó alternánsokat felvettek (*puzzle-ön*, *Stroblhoz*), akár ugyanazon tő esetében is egyazon beszélőnél (*Stroblhoz*, *Stroblön*). A szillabikus *l* tehát a kerekési harmóniára nézve esetlegesen, az előlségre nézve nagyobb arányban lehet átlátszó.

Az adatközlők adatainak első áttekintése alapján elképzelhetőek életkori és regionális tendenciák egyes javítóstratégiákra. Ennek megerősítésére további beszélők bevonását tervezzük.

Hivatkozások

- Boersma, P. & Weenink, D. (2021). Praat: doing phonetics by computer [Computer program]. Version 6.1.56. Online: <http://www.praat.org>.
- Clements, G. N. (1990. 11). The role of the sonority cycle in core syllabification. In *Papers in laboratory phonology I: Between the grammar and physics of speech*, 283–333. Cambridge University Press. doi:10.1017/cbo9780511627736.017
- Jurģec, P. & Bjorkman, B. M. (2018). Indexation to stems and words. *Phonology*, 35, 577–615.
- Kenstowicz, M. (2003). Review article: The role of perception in loanword phonology. *Studies in African linguistics*, 32, 96–99.
- Kertész, Zs. (2005. 5). Néhány megjegyzés a kölcsönszavak fonológiájáról. *Szabad változók*. Letöltés dátuma: 2021. november 13., forrás: <http://www.szv.hu/cikkek/kolcsonszavak-adaptacioja>
- Törkenczy, M. (1994). Strukturális magyar nyelvtan 2. In Kiefer, F. (szerk.). Budapest: Akadémiai kiadó.
- Törkenczy, M. (2011). Hungarian vowel harmony. (van Oostendorp, M., Ewen, C. J., Hume, E. & Rice, K. szerk.) *The Blackwell companion to phonology*, 5, 2963–2990.